
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

A KÁRÓKATONÁK NEM JÖNNEK VISSZA

Gion Nándor: *A kárókatonák még nem jöttek vissza*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977

Ifjúsági regényeinknek alapvető hibája szokott lenni, hogy a fiatal lélek élményszomjára számítva, valósággal halmozzák az eseményeket, kalandokat, metamorfózisokat. Cselekményük mozgalmassága ilyképpen felerősödik, ezt azonban igen gyakran megsínyli a kompozíció egésze. Azt is mondhatnánk akár, hogy minél szándékoltabban áradnak bennük az információk, annál nagyobb szerkezetük széthullásának veszélye. A boltívek ilyenkor könnyen beomlanak, s a fennmaradó, nemegyszer különmemű tömböket pedagógiai célzatú záradékkal kénytelen összeenyvezni a szerző.

Legújabb ifjúsági regényében Gion Nándor más úton indult. Maximálisan leszűkítette a mű eseményvilágát, eltépett minden mellékes szálát, egyetlen élményre összpontosított, s ehhez kereste a megfelelő struktúrát. A kockázat természetesen ezáltal semmit sem csökkent, hiszen a novellányi témát oly módon kellett feldolgoznia, hogy az olvasó a szöveg egyetlen pontján se érzékelje az alkotói légszomjat, az anyag regénnyé formálásának nehézségeit. Gion sikerrel kerülte el a buktatókat, még ha némely megoldása a kontextusból kiragadva elégtelennek, kopottnak, szokványosnak látszik is. Ott van pl. mindjárt a regény indítása. Az egyes szám első személyben beszélő hős az eltűnt idő nyomába szegődik, s miközben gyerekkora megváltozott, elvadult tájain bolyong, szúrós cserjék között, térdig érő fűben, már előre sejtjük, hogy alakja hamarosan elfátyolosodik, ködbe vész, s átadja helyét a múltnak. S amint ez csakugyan bekövetkezik, már azt is tudjuk, hogy a regény végül az egyensúly helyrebillentése céljából újra vissza fog kanyarodni a „jelenbe”. Az idősíkoknak ez az egyszerű váltakoztatása annyira lejáratosztott eszköz, hogy ma már talán csak a hollywoodi filmesek élnek vele gátlátalanul, midőn névtelen primadonnák és egyéb széplelkek megható élettörténetét viszik szalagra. Mindennek ellenére Gion funkcionálissá

tudta tenni a keretet. A hős előbb távolról tekint végig a régi, lebontott Vágóhíd környékén. Őnmagára utalt gondolata ekkor még tétova, alig mozdul. Közelebb lépve azonban tárgyi emlékebe ütközik, mely felgyorsítja és konkrétumokra irányítja képzelete munkáját. Nevek, események kezdenek rajzani elméjében, de úgy, hogy nem láthatunk mögéjük. Szinte halljuk a kopácsolást, amint a gyereksereg falba vési a kedvenc csődöröket és bikákat, de fogalmunk sincs, miért volt szükség e kitartást igénylő munkára. Tudomást szerzünk a Gergián-toronyról, de nem tudjuk meg, miért épült fel annak idején. Megképlik előttünk a „Ságik tanyája”, de nem alkothatunk képet magunknak róla, hogy lakói mért voltak komiszak és mogorvák. Az emlékezet erősödő működése tehát megválaszolatlan kérdések sorát veti fel, s így a szöveg már a kezdet kezdetén felkelti érdeklődésünket. Innen azonban Gion még mindig nem léphetett át tartósan a múltba. Erre majd csak akkor kínálkozik lehetőség, amikor a hős a tárgyi emlék után egy gyermekkori barátjára is rábukkan. A kettejük között újra megeremtődő kapcsolat ugyanis egy csapásra eltörlí a múlt és a jelen határait, s arra az időre, míg a régi utakat bejárják, emlékeik a jelen szintjére emelkedve, ismét „materializálódhatnak”. A bevezető tehát egyfelől fokról fokra növeli kíváncsiságunkat, másfelől pedig létrehoz egy olyan szituációt, amelyből a további fejezetek múltba fordulása logikusan és szükségszerűen következik.

Érdekes módon maga a főszöveg is kételyeket támaszt eleinte. Említetük már, hogy Gion radikálisan körülhatárolta a regény tértartományát. A bevezetőben érintett három lokalitás, a Vágóhíd, a Gergián- és Ságitanya mindössze egy ponttal, a mocsárbeli búvóhellyel bővül az események során. A falu vagy kisváros, ahol a gyerekhősök élnek, teljesen háttérbe szorul, jelentéktelen utalásokból tudunk csak róla. Minden az említett helyszíneken, illetve azoknak relációin játszódik le, azonos szereplőkkel, s ez elkerülhetlenül körforgásszerű ismétlődésekhez vezet. A rajzolás motívuma pl. a bevezető után már az első fejezetben újra feltűnik, a másodikban és negyedikben pedig dominánssá lesz. S hasonlóképpen jár el az író a vágóhídi naplementéknek, a Kocsmáros látogatásainak vagy a csikók megzargatásának ábrázolásakor is. Bár motívumláncolatai korántsem gépies, szó szerinti szövegismétlés révén alakulnak ki, mégis fölvetik a mesterkélt terjedelmesítés kérdését. Vajon nem annak eklatáns bizonyosságával állunk-e szemben, hogy Gion Nándor ezúttal rosszul mérte föl a téma kínálta lehetőségeket, tündönk el az első motívum-visszajátszások után, később azonban, a regény egészének távlatából ebbéli kételyünk is eloszlik. Miközben ugyanis egyik helyszínről a másikra vetődünk, kialakul, kiteljesedik a szereplők jelleme. Élénk, intenzitásában nem lanyguló dialógus folyik az ide-oda „vándorló” kis hősök között, s Gion, mint már annyiszor eddig, épp a párbeszédeltetés terén nyújt igazán kimagaslót. Ennél is fontosabb azonban, hogy az

ismétlődések folytán megállni látszik az idő a regényben. Az apróbb elmozdulások, változások, történések ellenére a szüntelen „körbejárás” lezárja az utat az előrehaladás előtt, s a gyerekkor idejét feszíti az épülő torony fölé. Azt az időt, amikor az ember még éppoly magától értetődőnek és örökkévalónak veszi a létét, mint a földet és a vizet, mint a nap járását, amikor még egy a természettel. Kissé sokat, több mint kilencven oldalt vett igénybe ennek a jelenvalóságnak a megidézése, de megérte. Míg más írók nosztalgikus leírások és érzelmes kitérők segítségével próbálják vonzóbbá tenni a gyerekkor letűnt világát, addig Gion magát e világot alkotja újra, s kelt érzelmeket anélkül, hogy szövege bárhol érzelmeskedő volna.

A kissé hosszúra nyúlt alapozást, expozíciót hirtelen ritmusváltás követi. Ha eddig horizontális köröket rajzolgatott az író, most egyszerre fölfelé törekszik, mintha minél előbb az épülő torony magasába kívánna jutni. Lendülete oly nagy, hogy néhány ponton el is szakad a realitásoktól. Nem valószínű, hogy tájunkon kárókatonákkal halásztak nemrégiben még, vagy hogy az augusztusi nap délben sem tud áttörni a lapályra nehezedő ködön. Ezek a ráfogások azonban a kiváló alapozás után csöppet sem hatnak zavarólag. A gyerekkor örökkévalóságának „hatalmát” próbára kellett tenni, s ha ehhez ilyen rekvizitumokra volt szükség, akkor felhasználásuk indokoltsága nem lehet kétséges. Márpedig ezek a rekvizitumok itt nélkülözhetetlenek. A Sági fivérek halászó kárókatonáinak visszalopása teszi ugyanis „meredekké” az ábrázolást, ez hozza meg a kis hősök első nagy igazságtévő győzelmét, melyet majd a túl makacs köd fölé való emelkedésük tetéz be, amikor is megfogható közelségbe kerülnek hozzájuk a csillagok, s arcuk már-már eksztatikusan a végtelenbe derül. Gion persze van annyira tapasztalt író, hogy nem áll meg az idill beteljesítésénél. Amiként az *Engem nem úgy hívnak* című művében elúsztatja végül az ormótlan teherhajót, s a magára maradó hőst a felnőtté válás útjára bocsátja, azonképp egy hirtelen vágással itt is lehuppanítja hőseit a vaskos valóság talajára. Minthogy azonban *A kárókatonák* ... idillje végsőkéig elmenő idill, a kijózanító meglepetésnek is kegyetlennek kell lennie: Gergián a makacs ködön sem kerülheti el a gyilkos puskacsövet. Igen ám, de ezzel a drasztikus megoldással mégsem lehet lezárni a regényt, mert a komisz felnőtteket meg-megleckéztető Gergiánnak a halála az igazság halálát is jelképezi. Ha másképp nem, hát ezért kellett visszakanyarodnia Gionnak a jelenbe a regény végén. Meg kellett mutatnia, hogy ha az erőszak egyeseket letör is, az élet azért megy tovább, s újra meg újra fellobogtatja az igazság utáni vágyakat. Minden jel arra vall azonban, hogy Gion túl súlyosnak találta Gergián megöletését. A regény utolsó, ellensúlyozó mondataiban ugyanis ítéset a ló másik oldalára. Nem elégedett meg annak konstataálásával, hogy a Sági-tanyán, lám, most is szilaj csikókat űznek a gyerekek, sőt azzal sem, hogy „ők is a felhők fölé akarnak menni”. Ehelyett a transz

határáig vitte el újra a két sétáló felnőttet, kik az ég „biztató, kék fényeit” kémelve, szentül hiszik, hogy „onnan egyszer majd ismét lejönnek” hozzájuk a kárókatónák. Ez már, sajnos, hamisan hangzó ráadás. Mert a kárókatónák nem jönnek vissza! Gólya, fecske vagy gém alakjában, igaz, vissza-visszatérnek — de már nem a Tamásoknak és nem a Virág Pétereknek. S mellékesen, az sem egészen biztos, hogy a Sági gyerekek „tornya” azonos lehet a Gergianéval, hisz e dőltükben szép „tornyokat” minden nemzedéknek újra kell építenie. Ha nem így lenne, az emberi nem már rég megistenült volna.

UTASI Csaba

OLÁH SÁNDORTÓL HANGYA ANDRÁSIG

Gajdos Tibor: *Képzőművészeti élet Szabadkán a két világháború között*, a szerző kiadása, Szabadka, 1977

Éppen most, amikor szakkörökben a vajdasági képzőművészeti élet megírását tervezik, egy íróember nemcsak eljutott e szükséglet felismeréséig, hanem komoly adalékot is szolgáltatott hozzá, megírva és magánkiadásban közzétéve a két háború közötti Szabadka festészeti vonatkozású eseményeit. A téma szerzőjéhez közel áll. Maga is résztvevője volt az eseményeknek, ami azért tűnik fontos körülménynek, mert így sokszor személyes élmények alapján is szólhat. Igaz, a személyes részvétel néha negatívumként is jelentkezik, mert köti a szerző kezét abban, hogy a kritikus hangján szólaljon meg. Ez azonban nem teszi kérdésessé a mű egészét, annál inkább, mert a könyv tényanyaga rendkívül értékes, izgalmas és mindenekfelett gazdag, és ha netán a szerző több állításával vitánk is lenne, munkája nemcsak úttörő jellegével érdemel figyelmet.

Gajdos véleménye szerint a két háború közötti időszak különös jelentős periódusa volt Szabadka képzőművészeti életének. Két ilyen jellegű megállapítása is van. Először azt bizonyítja, hogy „a két világháború között Szabadka volt Vajdaság legmozgalmasabb képzőművészeti központja”, majd pedig hogy „a két festőgeneráció néhány tagja, idősebbek és fiatalok döntően kihatottak a felszabadulást követő idők jelentős képzőművészeti mozgásaira”.

Úgy érezzük, a szerzőnek ezekkel a megállapításaival nem érthetünk teljesen egyet. Tény, hogy Szabadkánk nagy képzőművészeti hagyományai vannak, de aligha éppen a két háború közötti időszak volt a legmozgalmasabb. Ehhez az kellett volna, hogy a fiatal kreatív és avantgarde művészek ott maradjanak, Szabadkán bontakoztassák ki tehetségüket. Ha a tényeket vizsgáljuk, akkor valóban azt kell mondanunk, hogy